

תמוז התשס"ח

בס"ד

"ויהי אחרי המגפה" לפרשת פנחס (ע"פ שיעורו של הרב יאיר קאהן)

רק לאחר כל אלה שבה התורה לנושא מלחמת מדיין וחוזרת על הציווי:

3. במדבר ל"א ב'

נָקִים נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְּיָנִים, אַחַר תִּאֲסֹף אֶל עַמִּיךָ

מדוע חוזר הציווי על מלחמת מדיין פעמיים? מה משמעותה של הסטייה מהנושא וקטיעתו?

השאלה מתחדדת לאור העובדה שפרשיות הלכתיות אינן אופייניות לספר במדבר, ובדרך כלל הן מובאות בו כחלק מן ההקשר הסיפורי.

מהו, אם כן, הקשר בין מלחמת מדיין ובין הפרשיות האלה?

נתחיל עם המפקד.

מפקד האנשים העתידים להיכנס לארץ

כבר הערנו בשיעורנו הראשון על ספר במדבר כי באמצעות המניין חלק העם לקבוצות ולמחלקות השונות המרכיבות אותו:

כל אדם נמנה בפני עצמו ושולב במסגרת הקהילתית, וכך התעצבה הישות הלאומית.

ספר במדבר נפתח בתיאור הקמת מחנה ישראל, אשר פתח במסע מהר סיני לארץ ישראל, אך בסופו של דבר נשאר במדבר. כעת ממשיך את המסע הדור השני, שגדל במדבר.

סמיכות המפקד השני ל: "ויהי אחרי המגפה..." שהיתה בעצם העונש האחרון של ה' לישראל לפני כניסתם לארץ, מסמנת את כל השורדים את המגפה כאלו שיכנסו בעוד מספר חודשים לארץ.

ואולם, קודם שיקבלו עליהם את המשימה צריכים גם הם להתעצב כמכלול הרמוני המכבד ומשקף את הפרטים הבונים אותו.

אך, האם מניין חוזר בלבד לפנינו, או מניין שונה במהותו?

מהי מהותם של שני המפקדים?

הבה נערוך השוואה בין שני המפקדים, זה הראשון שבמדבר סיני וזה השני שבערבות מואב, ונבחן את השווה והשונה שביניהם:

בראשית פרשת פינחס נמצאת תופעת כתיב נדירה במקרא – "פיסקא באמצע פסוק": בספר התורה יש רווח בין החלק הראשון של כ"ו, א, "ויהי אחרי המגפה", ובין המשך הפסוק – "ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר בן אהרן הכהן לאמר".

1. במדבר כ"ה – כ"ו

פרק כ"ה: (טז) ויִדְבֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יז) צְרוּר אֶת הַמִּדְּיָנִים וְהַפִּיתֶם אוֹתָם: (יח) כִּי צָרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִגְלֵיהֶם אֲשֶׁר נָפְלוּ לָכֶם עַל דְּבַר פְּעוּר וְעַל דְּבַר כְּזָבִי בֵּת יִשְׂרָאֵל מִדָּוָן אַחֲתֶם הַמֶּכֶה בְּיוֹם הַמִּגְפָּה עַל דְּבַר פְּעוּר:

פרק כ"ה: (א) ויהי אחרי המגפה

ויאמר יהוה אל משה ואל אלעזר בן אהרן הכהן לאמר: (ב) שאו את ראש כל עדת בני ישראל מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמֵעֵלָה לְבֵית אֲבֹתָם כֹּל יָצָא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: (ג) ויִדְבֶר מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲתֶם בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יָרְחוּ לֵאמֹר: (ד) מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמֵעֵלָה כָּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיִּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

הקטיעה הפתאומית הזו דורשת הסבר כשלעצמה;

ואולם, הקושי מתעצם כשמתבוננים בהקשר של הפסוק הזה:

בתחילה מציגה התורה את הציווי להילחם במדיינים בגלל המגפה בבעל פעור.

אז סוטה התורה מן הנושא ועוברת לדון במפקד החדש של בני ישראל, בפרשת בנות צלפחד, מות משה ומיניו יהושע.

לאחר מכן מובאות שתי פרשות הלכתיות:

תיאור ארוך של קרבנות הציבור ופסקה קצרה העוסקת בנדרים.

בטבלה להלן יש סיכום של תוכן הפרקים כ"ה-ל"א:

2. סיכום תוכן הפרקים כ"ה-ל"א

פרק	תוכן
כ"ה	חטא בנות מדין וציווי ה' להכות את המדיינים
א	כ"ו מפקד האנשים העתידים להיכנס לארץ
ב	כ"ז; א-יא סיפורן של בנות צלפחד
ג	כ"ז; יב-יד יומו האחרון של משה רבנו
ד	כ"ז; טו-כג העברת המנהיגות ממשה ליהושע
ה	כ"ח-כ"ט פרשיות הקרבנות-תמידים ומוספים
ו	ל' דיני נדרים
ל"א	מלחמת מדין

(ט) כָּל הַפְּקָדִים לְמַחְנֵה יְהוּדָה מָאת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת לְצַבָּאתָם רֵאשֵׁנָה יְסַעוּ...

ג. הבדל נוסף שיש לשים לב אליו הוא זה:

בשנה השנייה, הציווי הוא למנות "במספר שמות כל זכר לגלגלותם", ואילו בשנה הארבעים הציווי הוא למנות "לבית אבותם" בלבד.

ראיה למשמעותו של הבדל זה ניתן להביא מהפירוט הפנימי של שני המפקדים:
במניין הראשון יירשמו בהמשך מס' הראשים לכל שבט:
"במספר שמות לגלגלותם".

6. במדבר א'

(טז) אֵלֶּה קְרִיאֵי אֲבוֹתָם {קְרוּאֵי} הַעֲדָה נְשִׂאֵי מִטּוֹת אֲבוֹתָם רֵאשֵׁי אֲלָפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם: (יז) וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נָקְבוּ בְשֵׁמוֹת: (יח) וְאֵת כָּל הַעֲדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ הַשְּׁנִי וַיִּתְּלְדוּ עַל מִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבוֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְגַלְגֻּלָתָם:

במניין השני, המאוחר, התורה מסדרת כל שבט לפי משפחותיו ואינה מונה במספר שמות לגלגלותם. כך, למשל, מפורטים בני שבט בנימין במפקד השני:

7. במדבר כ"

(לח) בְּנֵי בְנִימִן לְמִשְׁפַּחְתָּם - לְבָלַע מִשְׁפַּחַת הַבְּלַעִי לְאִשָּׁבֶל מִשְׁפַּחַת הָאִשָּׁבֶלִי לְאַחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי: (לט) לְשֹׁפָרָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוֹפָרָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי: (מ) וַיְהִי בְנֵי בָלַע אַרְבָּה וַנַּעֲמָן מִשְׁפַּחַת הָאֲרָדִי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמָמִי:

(מא) אֵלֶּה בְנֵי בְנִימִן לְמִשְׁפַּחְתָּם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת:
באותו אופן נמסר מניין כל השבטים, כך שתפקיד מרכזי יועד במפקד זה לחלוקה למשפחות, שאינה קיימת כלל במפקד הראשון.

2. הוצאת הלויים מן המפקד

בשני המפקדים יצאו הלויים מכלל המניין הכללי וקבעו לעצמם מניין נפרד.

הסיבה המפורשת בתורה להוצאת הלויים מהמפקד הכללי היא שונה בין שני המפקדים, והיא נגזרת מן ההבדל בדרך המפקד ובתכליתו.

במפקד הראשון נאמר שהלויים ניתנו לעבודת המשכן - כלומר, הם שייכים ל"צבאות עבודת ה'", כאמור:

8. הלויים שייכים ל"צבאות" עבודת ה'

במדבר ד': (ב) נָשָׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי קָהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבוֹתָם: (ג) מִבְּנֵי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּמַעֲלָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל בֶּן לְצַבָּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֶהָל מוֹעֵד: וכנ"ל לשתי משפחות הלויים הנוספות. ("תורתם אומנותם").
משום כך אין למנות אותם בכלל צבא הלוחמים.

במפקד השני נאמר שהלויים לא נמנו בכלל העם **משום שאין הם נוחלים נחלה**.

משמע:

מטרת המפקד השני: קביעת הנחלות של בני ישראל.

4. השוואה בין המפקדים בספר במדבר

המפקד במדבר סיני (במדבר א-ב)	המפקד במדבר סיני השנייה (במדבר כו)	במפקד מואב (במדבר כו)	במפקד בערבות
שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבוֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגַלְגֻּלָתָם: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְגַלְגֻּלָתָם: כָּל יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבָּאתָם אֶתְּהוּ וְאַהֲרֹן: וְאַתֶּם כִּם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לְמִטָּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית אֲבוֹתָיו הוּא:	שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבוֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגַלְגֻּלָתָם: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְגַלְגֻּלָתָם: כָּל יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבָּאתָם אֶתְּהוּ וְאַהֲרֹן: וְאַתֶּם כִּם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לְמִטָּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית אֲבוֹתָיו הוּא:	שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבוֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגַלְגֻּלָתָם: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְגַלְגֻּלָתָם: כָּל יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבָּאתָם אֶתְּהוּ וְאַהֲרֹן: וְאַתֶּם כִּם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לְמִטָּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית אֲבוֹתָיו הוּא:	שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבוֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגַלְגֻּלָתָם: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְגַלְגֻּלָתָם: כָּל יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבָּאתָם אֶתְּהוּ וְאַהֲרֹן: וְאַתֶּם כִּם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לְמִטָּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית אֲבוֹתָיו הוּא:
אֵת אֶת מִטָּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאַתָּה הַפְּקֹד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁפַּן הַעֲדָת וְעַל כָּל פְּלִי וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הֵמָּה יִשָּׂאוּ אֶת הַמִּשְׁפָּן וְאֵת כָּל פְּלִי וְהֵם יִשְׂרְתֻהוּ וְסָבִיב לְמִשְׁפָּן יָחִנוּ:	אֵת אֶת מִטָּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאַתָּה הַפְּקֹד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁפַּן הַעֲדָת וְעַל כָּל פְּלִי וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הֵמָּה יִשָּׂאוּ אֶת הַמִּשְׁפָּן וְאֵת כָּל פְּלִי וְהֵם יִשְׂרְתֻהוּ וְסָבִיב לְמִשְׁפָּן יָחִנוּ:	אֵת אֶת מִטָּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאַתָּה הַפְּקֹד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁפַּן הַעֲדָת וְעַל כָּל פְּלִי וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הֵמָּה יִשָּׂאוּ אֶת הַמִּשְׁפָּן וְאֵת כָּל פְּלִי וְהֵם יִשְׂרְתֻהוּ וְסָבִיב לְמִשְׁפָּן יָחִנוּ:	אֵת אֶת מִטָּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאַתָּה הַפְּקֹד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁפַּן הַעֲדָת וְעַל כָּל פְּלִי וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הֵמָּה יִשָּׂאוּ אֶת הַמִּשְׁפָּן וְאֵת כָּל פְּלִי וְהֵם יִשְׂרְתֻהוּ וְסָבִיב לְמִשְׁפָּן יָחִנוּ:
אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבוֹתָם יָחִנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגֵד סָבִיב לְאֶהָל מוֹעֵד יָחִנוּ:	אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבוֹתָם יָחִנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגֵד סָבִיב לְאֶהָל מוֹעֵד יָחִנוּ:	אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבוֹתָם יָחִנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגֵד סָבִיב לְאֶהָל מוֹעֵד יָחִנוּ:	אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבוֹתָם יָחִנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגֵד סָבִיב לְאֶהָל מוֹעֵד יָחִנוּ:
תחלק הארץ בנחלה למספר שמות לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעוט את נחלתו...	תחלק הארץ בנחלה למספר שמות לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעוט את נחלתו...	תחלק הארץ בנחלה למספר שמות לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעוט את נחלתו...	תחלק הארץ בנחלה למספר שמות לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעוט את נחלתו...

נבאר את העולה מתוך ההשוואה:

1. את מי סופרים ולאילו מטרה

א. בשני המפקדים נצטוו ישראל למנות את יוצאי הצבא מבן עשרים שנה ומעלה, ובכך שניהם זהים. אולם קיים הבדל בין אופיים של המניינים:

במפקד הראשון בולט האופי ה"צבאי", ואף בהוראות למפקד נאמר במפורש: "תפקדו אותם לצבאותם".

לעומת זאת, במפקד השני הביטוי "יוצא צבא" משמש רק כהגדרה לגיל הפקודים, אך המפקד אינו בעל אופי צבאי.

ב. לאורך המפקד הראשון שבשנה השניה, בפירוט מספרי הנמנים לכל שבט, מדגישה התורה שוב ושוב "כל יוצא צבא". לעומת זאת, בפירוט מנייני השבטים במפקד של שנת הארבעים, מונח זה חסר.

5. במדבר ב'

(א) וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן לֵאמֹר: (ב) אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבוֹתָם יָחִנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגֵד סָבִיב לְאֶהָל מוֹעֵד יָחִנוּ: (ג) וְהַחֲנִים קִדְמָה מִזְרְחָה דָּגְל מַחְנֵה יְהוּדָה לְצַבָּאתָם וְנָשִׂא לְבָנֵי יְהוּדָה נַחֲשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב: (ד) וְצַבָּאוּ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: (ה) וְהַחֲנִים עָלָיו מִטָּה יִשְׁשָׁכָר וְנָשִׂא לְבָנֵי יִשְׁשָׁכָר נַתְנָאֵל בֶּן צוּעַר: (ו) וְצַבָּאוּ וּפְקֻדֵיו אַרְבָּעָה וְחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: (ז) מִטָּה זְבוּלֹן וְנָשִׂא לְבָנֵי זְבוּלֹן אֶלְיָאֵב בֶּן חֶלֶן: (ח) וְצַבָּאוּ וּפְקֻדֵיו שִׁבְעָה וְחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת:

3. יישום המפקד

פרק מיוחד מקדישה התורה לאחר המפקד הראשון כדי לתאר כיצד סודרו המחנות לדגליהם כשהם מוכנים לתנועה (פרק ב), ובפרק נוסף (פרק י) מתוארים סדרי תנועת המחנה והיציאה למלחמה: מי ראשון ומי אחרון, כיצד נאספים וכיצד נוסעים.

עולה מכאן שתכלית המפקד הראשון הייתה ארגון מושלם של המחנה לתנועה ולמלחמה.

לעומת זאת, במפקד השני (בשנה הארבעים) אין שום התייחסות לסידור המחנה.

התורה אינה עוסקת כלל בדגלים ובתנועה, ואפילו אינה כותבת שהארגון היה זהה לזה של יציאת מצרים.

משה נצטווה על מניין זה לאחר המלחמות נגד סיחון ועוג, וממילא ברור שהמפקד לא נועד לצורך ההכנה למלחמות אלה.

לאחר תום המפקד, מביאה פרשתנו את הציווי לחלק את הארץ לפי תוצאות המפקד: "לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט את נחלתו".

לכן, נראה שתכלית המפקד היא הכנת בסיס הנתונים לחלוקת הארץ.

* * *

לעיל הצבענו על כך שבמפקד הראשון נמנו אנשים בלבד, ואילו במפקד השני יחידת המנייה העיקרית היא המשפחות.

ונשאלת השאלה, אם כן למה הזכרה במנין הראשון החלוקה לשבטים? תשובה: גם החלוקה לשבטים נצרכה לצרכים צבאיים.

צבא ישראל חולק לארבעה דגלים, וכל דגל מנה שלושה שבטים.

ההתייחסות לחלוקה השבטית, שלכאורה אינה רלוונטית לתנועה הצבאית, נבעה משתי סיבות:

א. הצבא הוא צבא שנע ביחד עם האזרחים, הנעים לפי שבטיהם;

ב. החלוקה השבטית נועדה לקביעת המיון הראשוני של המתגייס הצעיר. כל צעיר עם הגיעו לגיל 20 התגייס לצבא והוצב ל"חטיבת" שבטו. בן שבט ראובן לא היה משרת ב"חטיבת" בנימין, וההיפך.

זו משמעות הפסוק:

9. במדבר א'

(נב) וְחֲנֹוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל דְּגָלוֹ לְצַבָּאתָם:

כל "איש" היה שייך ל"חטיבת" שבטו, ול"אוגדת" דיגלו. (המבנה הזה שיצר בעצם 12 צבאות עצמאיים, נשמר כנראה לאורך כל תקופת המדבר והמשיך גם בדור הבנים

שכבשו את הארץ, כמבואר בספרי יהושע, שופטים ושמואל, ועד ימי שאול ודוד).

משתי סיבות אלו, השמירה על היחידה השבטית הייתה בגדר כורח בל-יגונה:

(במפקד הראשון נחלק בפעם הראשונה מאז יציאת מצרים עם ישראל לשבטיו, והמפקד שימש – בנוסף – לרישום האכלוסין הראשון, תוך שיוך כל פרט למשפחתו, שבטו ודגלו).

אולם ברור שהחלוקה למשפחות הייתה חסרת חשיבות לחלוטין למטרות הצבא, ולכן היא אינה מופיעה כלל במפקד הראשון.

המפקד השני יועד, כאמור, בעיקר לקביעת הנחלות. במסגרת ההתיישבות, יש חשיבות רבה לחלוקה למשפחות, שהרי הנחלות השבטיות התחלקו למשפחות. כל נתוני מרשם האוכלוסין – שלא התעדכן מאז המפקד הראשון – לא היו רלוונטיים, מכיוון שכל המתפקדים מתו.

לכן יש לערוך עתה מפקד אזרחי ולשייך כל יחיד למשפחתו ולשבטו.

ההבדלים בין הציוויים על מלחמת מדיין

ציינו בתחילת השעור כי באמצעות המפקד חלק העם לקבוצות ולמחלקות השונות המרכיבות אותו: כל אדם נמנה בפני עצמו ושולב במסגרת הקהילתית, וכך התעצבה הישות הלאומית.

המפקד בפרשתנו מתבצע לאחר המלחמות ולכן הפעם מטרתו אינה צבאית אלא רק עיצוב הישות הלאומית.

על פי זה ניתן לטעון כי בראשית הפרשה טרם גובשו בני ישראל לעם. עדיין הם אוסף של שישים ריבוא אנשים פרטיים הצועדים בהנהגת משה רבנו, וטרם הפכו ליחידה לאומית אורגנית.

ונשאלת השאלה: למה דווקא כאן, בין שני הציוויים על מלחמת מדיין מספרת התורה על הקמת האומה מחדש?

הרב יאיר קאהן: יש לבחון את הכפילות של הציוויים על מלחמת מדיין, תוך הדגשת הדקויות המבחינות ביניהם.

הציווי הראשון, זה שלפני המפקד, מתבסס על הזכות להגנה עצמית:

10. במדבר רבה כ"א ד'

'צרו את המדינים' – (למה?) 'כי צוררים הם לכם'. מיפן אמרו חכמים: בא להרגך השכם להרגו.

זכות ההגנה עצמית היא זכות פרטית השמורה לכל אדם, וקל וחומר לקבוצה.

לעומת זאת, הציווי השני, הבא לאחר המפקד, מתייחס לנקמה לאומית: (ל"א, ב) – מקור 3 -

נְקָם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים, אַחַר תִּאֶסֶף אֶל עַמִּיךָ

את הציווי הזה אפשר לקיים רק לאחר שקבוצת האנשים מתלכדת לשלמות אורגנית.

14. במדבר כ"ז

(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וּרְאִיתָה אֹתָהּ וְנִאֲסַפְתָּ אֶל עַמִּיךָ גַּם אֹתָהּ כִּאֲשֶׁר נִאֲסַף אֶהְרֹן אָחִיךָ: (יד) כִּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבָּר צֶן בְּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֶׁנִּי בְּמִים לְעִינֵיהֶם הִם מִי מְרִיבַת קִדְשׁ מִדְבָּר צֶן: (טו) וַיִּדְבֶּר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה לֵאמֹר: (טז) יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הַרְוֹחַת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה:

ורק כעת, לאחר השלמת הקמת האומה הישראלית, יכולה התורה להטיל על האומה שזה עתה קמה מחדש, את המשימה המטה-היסטורית לנקום את נקמת העם, השקולה לנקמת הקב"ה.

פרשת קרבנות הציבור ופרשת הנדרים.

לקראת סיום אבקש לדון בקצרה בשתי הפרשיות ההלכתיות הנמצאות בתוכם, בין שני הציוויים על מלחמת מדיין, הפרטי והלאומי: פרשת קרבנות הציבור ופרשת הנדרים.

מענין לציין כי גם במפקד הראשון, בפרשת נשא, היתה תופעה דומה.

שם הוצבו פרשות גזל הגר, סוטה ונזיר באמצע תיאור הקמת המחנה הראשון. בשערו לפרשת נשא מראה הרב קאהן כי הסטייה לנושאים הלכתיים אלו מתקשרת לנושא שבו דנה יתר הפרשה, וכי פרשיות אלו עוסקות בנושאים שיש להם קשר למפעל הגדול של הקמת המארג הדתי והחברתי של מחנה ישראל.

הרב קאהן טוען שהתורה עוסקת בדיני הנזיר כדוגמה לאדם שאיננו מסופק מבחינה דתית מתפקידו במחנה ישראל;

למרות היותו ישראלי מן המניין, הוא נושא את עינו לדמות הכוהן (הגדול).

עבור אדם כזה מחדשת התורה את מוסד הנזירות, המאפשר לו לממש באופן זמני את השאיפה הזו בלי לערער את המבנה המסודר של שלושת המחנות.

באופן דומה, למוסד קרבנות הציבור – המוקרבים בשגרה יומיומית קבועה (קרבתן התמיד), כמו גם בטקסים מיוחדים הנערכים בהזדמנויות חגיגיות (קרבנות המוספים) – נסמך בפרשתנו מוסד הנדרים (לרבות נדרים ונדבות לקרבנות, המוזכרים בכ"ט, לט), מוסד המאפשר, כמו הנזירות, ביטוי אישי מסוים בעבודת ה', מבלי לפגוע במעמד המוסדות הכלליים.

באותו שיעור לפרשת נשא הציע הרב קאהן גם שהתורה פירטה את פרשות הסוטה וגזל הגר כדוגמות ליחסים ההדדיים שבין מחנה שכניה ומחנה ישראל:

מתחים משפחתיים וסכסוכים ממוניים, האופייניים כל כך לטבע האנושי, נפתרים דווקא בהתערבותו ובהשפעתו של הכוהן, העוסק בענייני החול והשגרה מנקודת מבט שיש בה רגישות דתית ומוסרית.

בהקשר שלנו מתמקדים בתחום זה דיני הנדרים.

בציווי הראשון, מיד לאחר חטא בעל פעור, צוו בני ישראל להילחם במדיינים מסיבות של הגנה עצמית בלבד; בשלב זה האנשים אינם בשלים דיים לקבל את הציווי השני, אין הם יכולים עדיין לממש את מלוא המשמעות של המלחמה במדיין. הנקמה הקולקטיבית של עם ישראל תתעכב עד לגיבושה של הישות הלאומית.

הבדל נוסף בין הציוויים הוא שלאחר הציווי האחרון מתייחס משה למלחמת מדיין לא רק כאל נקמת בני ישראל אלא גם כאל נקמת ה'.

11. במדבר ל"א ג'

וַיִּדְבֶּר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר: הִחְלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לְצָבָא, וְיָהִיוּ עַל מְדִינָה לְתֵת נַקְמַת ה' בְּמִדְיָן.

ומבאר רש"י:

12. רש"י

נקמת ה' – שהעומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב"ה.

בני ישראל כעם מייצגים את הקב"ה בעולם הזה, לכן מפרש משה את נקמתם של בני ישראל כנקמתו של הקב"ה.

ואולם, גם את זאת אי אפשר להשיג לפני השלמת יצירת העם:

רק אחרי פקידת האנשים ושיזירת הפרטים השונים לאריג אחד ניתן לתאר את המלחמה במדיינים במונחים מטה-היסטוריים.

בנות צלפחד

בהקשר בניית האומה מעלות בנות צלפחד את השאלה באיזו מידה הן נכללות בישות הלאומית – פרשייה המעלה, לצד הדיון ההלכתי הפרטני, גם את הסוגיה החשובה של מעמד האישה בקהילה.

מות משה ומנוי יהושע

ה' מצווה את משה לעלות להר העברים ולראות את ארץ כנען, שאליה לא יבוא, לפני מותו.

ברור שפרשייה זו צריכה לבוא בסוף התורה, סמוך לסיפור על פטירת משה.

יתרה מזאת, גם אם נמצא טעם לכתיבתה בספר במדבר, ודאי שיש לאחרה למלחמת מדיין לאור הכתוב בפתיחה למלחמה:

13. במדבר ל"א; א-ב

"וידבר ה' אל משה לאמר: נקם נקמת בני ישראל מאת המדיינים, אחר תאסף אל עמך"

אלא שמהלך בניית האומה לא יהיה שלם ללא הגדרת המנהיג שיהיג את העם בכניסה לארץ.

איזכורו התמוה של מות משה בפרשתנו בא על רקע המהלך הכולל של בניית האומה שתכנס לארץ.

לא משה שחטא ב"מי מריבה" ינהיג את האומה הנבנית, אלא יהושע.

(ובהקשר זה, חייב משה למות).

כי אם ישאר בחיים ויכנס לארץ, כבקשתו – אפילו כאחד העם – לא יוכל יהושע להנהיג.

תחילת הפסוק עוסקת במגפה שהכתה בבני ישראל; המשכו עוסק בציווי לפקוד את העם.

מקור 1

פרק כ"ו: (א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַמִּגָּפָה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֱלֶעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר: (ב) שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְבַיִת אֲבֹתֵם כָּל יֵצֵא צְבָא בְּיִשְׂרָאֵל

למרות הפיסקא, הפסוק מרמז על קשר בין המגפה למפקד, קשר שנראה עכשיו ברור:

לא ניתן להגדיר את היחידה הלאומית העתידה להיכנס לארץ ישראל בטרם נוציא מן החשבון את כל אלו שלא ייכנסו; רק אחרי המגפה יכולה שארית העם להצטרף ליצירת הישות הלאומית.

ברם, בכך אין כדי להסביר את הרווח המסתורי המפריד בין תחילת הפסוק, "וַיְהִי אַחֲרֵי הַמִּגָּפָה", ובין סיומו – הציווי על המניין.

אדרבה: אם סיום הפסוק הוא תוצאה ישירה של תחילתו – מה טעם יש להפריד בין הדבקים?!

היקרות נוספת של פסקא באמצע פסוק, המופיעה בפרשת וישלח, תוכל לסייע בפתרון הבעיה.

הפסוק שם נפתח בעברה חמורה שעובר ראובן:

18. בראשית ל"ה, כב

וַיְהִי בַשָּׁכָן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא, וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה פִּילְגֶשֶׁת אִבְיוּ; וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל

כאן נקטע הפסוק בפסקא, והוא ממשיך בשורה חדשה במניין שנים עשר שבטי ישראל:

וַיְהִי בְּנֵי יַעֲקֹב שָׁנִים עֶשֶׂר.

תרגום ירושלמי משלים את הפער:

19. תרגום ירושלמי

והוה כד שרא ישראל בארעא ההוא ואזל ראובן ובלבל... תרגום: ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא הלך ראובן ובלבל את מצעי בלהה פילגש אביו, שהיו מסודרים כנגד מצעי לאה אמו, ונחשב לו כאילו שימש עמה. וכשמע ישראל הצטער ואמר: וי, שמא יצא ממני בן פסול כמו שיצא ישמעאל מאברהם ועשו מאבא. השיבה רוח הקודש ואמרה לו: אל תירא, שכולם צדיקים ואין בהם פסול, שמאחר שנולד בנימין היו בני יעקב שנים עשר.

לפי התרגום, שתיקת הפסוק משקפת אווירה מתוחה של ספק, העולה כאשר מתחיל יעקב לתהות על מקומם של בניו בקהילת הברית.

עד עכשיו סבר יעקב שכל בניו מחויבים לגמרי למסורת שהתחיל אברהם וכולם מיועדים להמשיך בה, וכי ביחד יקימו את שנים עשר השבטים שמתוכם יקום עם ישראל.

חטאו של ראובן הוליד את הספק שמא לא כל הבנים ימשיכו בדרכו;

שמא ייאלץ, כאבותיו לפניו, לבחור בין הבנים ולהכריע מי יישאר במשפחה ומי יידחה. בכך תידחה הקמת שנים עשר השבטים בדור אחד לפחות, עד שיהיו הבנים כולם נאמנים לגמרי למורשתו של אברהם.

התורה דנה בנושא זה במפורש רק ביחסי בעל ואשתו, אך למעשה השימוש בנדרים שכיח במסגרת סכסוכים אזרחיים (עיין בפרק הרביעי של מסכת נדרים).

אלא שבפרשת נדרים יש שוני מהותי מפרשות סוטה ונזיר:

בנדרים לא הכוהן הוא הבורר והמכריע כי אם "ראשי המטות", נשיאי השבטים, מונח שחז"ל פירשוהו כמתייחס לבית דין – למערכת המשפט הדתית, המנוהלת על ידי חכמי התורה.

15. במדבר ל'

(ב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רֹאשֵׁי הַמִּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: (ג) אִישׁ כִּי יָדַר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ הַשְּׁבַע שְׁבַעָה לְאִסֹּר אִסֹּר עַל נַפְשׁוֹ לֹא יַחַל דְּבָרוֹ כְּכֹל הַיֵּצֵא מִפִּי עֲשֵׂה:

לקראת עזיבת המדבר והכניסה לארץ צריכים בני ישראל להתכונן למצב חדש. בהיותם במדבר הם חנו סביב המשכן, והכוהנים היו נגישים וזמינים להם תמיד. לאחר שייכנסו לארץ ימצאו בני ישראל את עצמם רחוקים מן המקדש, ובמידה מסוימת מנותקים מן הכוהנים.

התורה מתייחסת בפירוש לשינוי הזה בהתירה אכילת בשר תאוה.

כשהיו בני ישראל במדבר וחנו סביב למשכן, מי שרצה לאכול בשר חייב היה להקריב קרבן.

לאחר הכניסה לארץ הותרה אכילת בשר גם בלא קרבן, בשל המרחק מן המקדש:

16. דברים י"ב, כ-כא

כִּי יִרְחִיב ה' אֶ-לְהֵיךָ אֶת גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבַּר לְךָ, וְאָמַרְתָּ אֲכַלְהָ בָשָׂר, כִּי תֵאָנֹה נִפְשְׁךָ לְאֹכַל בָּשָׂר – בְּכָל אֹתוֹת נִפְשְׁךָ תֹאכַל בָּשָׂר. כִּי יִרְחַק מִמֶּנְךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֶ-לְהֵיךָ לְשׁוֹם שְׁמוֹ שָׁם, וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ, וְאָכַלְתָּ בְּשַׁעֲרֶיךָ בְּכָל אֹתוֹת נִפְשְׁךָ.

שינוי זה מחייב גם הערכה מחדש של מידת החשיפה לדת ושל השפעתה, ובהקשר זה יש להבין את המעבר מן הכוהנים לחכמי הדת, מעבר שביטוי העיקרי הוא הציווי להקים בתי דין בכל ערי ישראל:

17. דברים ט"ז, יח

שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לְךָ בְּכָל שַׁעֲרֵיךָ אֲשֶׁר ה' אֶ-לְהֵיךָ נָתַן לְךָ לְשִׁבְטֶיךָ, וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשִּׁפְט צֶדֶק

ובכן, אחרי המגפה נפקדים בני ישראל מחדש והמסגרת הלאומית נוצרת שנית.

שנים עשר השבטים, העולים לסך שישים ריבוא אנשים, מצטרפים כולם לקהילה הרמונית המוכנה להיכנס לארץ ישראל בהנהגת יהושע, וכהכנה לקראת המצב החדש פותחת התורה במגמה של מעבר מן הכוהנים אל החכמים.

כעת יכולים בני ישראל להמשיך במסע ולקבל עליהם את תפקידם המטה-היסטורי בהגשמת הייעוד של עם ישראל.

ויהי אחרי המגפה

על פי הדברים האלה, הבה נשוב עתה לפיסקא שבאמצע הפסוק.

התורה שותקת, אבל בשתיקה זו מקופל החשש המחריד שייסר את משה ואת בני ישראל:
שמא יידחה שבט שמעון משורות העם?

המגפה הקטלנית שככה;
העם צריך כעת לקבור את מתיו ולהמשיך קדימה בדרך כלשהי.
אך העם אינו יודע לאן עליו להמשיך, באיזו דרך לבחור; אילו מסקנות מרחיקות לכת יש להסיק מחורבנו של שבט שמעון?

בסופו של דבר מורה הקב"ה למשה:
"שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עַדַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְבֵית אֲבֹתָם, כֹּל יֵצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל".

יש לפקוד את שנים עשר השבטים כולם ולכלול את כולם במסגרת הלאומית.
שנים עשר השבטים חייבים להתלכד כולם להשגת האיזון ההרמוני המהווה את כנסת ישראל.

ובכן נפקד העם, ובתוכו גם שארית בני שבט שמעון;

שוב עולה הסך הכולל, באופן מסתורי, למספר שישים ריבוא בקירוב, מספר המסמל שלמות. למרות ההשמדה, הניצולים משבט שמעון הם חלק בלתי-נפרד של העם, ובלעדיהם האומה איננה שלמה.

נספח: המספר שישים ריבוא

חז"ל תפסו את המספר שישים ריבוא כסך כל טיפוס האישיות השונים:

22. ברכות נח ע"א

הרואה אוכלוסי ישראל [רש"י: חיל גדול של שישים ריבוא] אומר: ברוך חכם הרזים.

ובאופן מפורש יותר ברמב"ן:

23. דרשת "תורת ה' תמימה", כתבי הרמב"ן כרך א

וקבלת רז"ל כי לא נבראו בשינוי פרצופים אלא בשישים ריבוא, והמניין הזה כולל כל הדעות, ולכן ניתנה תורה במניין הזה; ואמרו: לא היה כדאי לקבל את התורה אלא כדי שתהא מתקבלת בכל הדעות. ולפי שהבורא יתברך יודע דעתן של בריות ויצרי מחשבות הכול, מברכין באוכלוסא יחכם הרזים.

בשתיקה שבאמצע הפסוק שמעו חז"ל את זעקתו הרמה של יעקב, המיוסר בספקותיו והמוכרע בחששותיו. והזעקה הדוממת הזו נענית בניסוח הפשוט והברור של התורה:

וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שָׁנִים עָשָׂר.

שנים עשר הבנים מיועדים כולם להמשיך את המורשת. חרף שגיאתו החמורה נשמר מעמדו של ראובן כאחד שבטי ישראל.

לאחר חטא בעל פעור ניצבים בני ישראל בפני התלבטות דומה.
ככלות הכול, יש ראיות חזקות כי דווקא שבט שמעון הוא שחטא בבנות מואב.

ראשית, מנהיג החוטאים היה זמרי,

20. במדבר כ"ה י"ד

"נְשִׂיא בֵּית אֱבִי לְשִׁמְעוֹנִי".

שנית, אנו מגלים ירידה חדה במניין בני שבט שמעון: בתחילת ספר במדבר מספרם 59,300, והשבט הוא השלישי בגודלו, ואילו בפרשתנו זהו השבט הקטן ביותר, ומניינו 22,000 איש בלבד;

את הירידה הזו, שאין כדוגמתה בשבטים האחרים, ניתן להסביר רק אם נייחס את 24,000 המתים במגפת בעל פעור לשבט שמעון (עיין ברמב"ן).

לא זו אף זו, אנו מוצאים כי משה רבנו נמנע מלברך את שבט שמעון במפורש לפני מותו.
אף שהוא מברך את כל שאר השבטים איש כברכתו, לשבט שמעון הוא מתייחס אך ברמז.

לפי חז"ל, הסיבה לכך היא שמשה תלה בשבט שמעון את האשמה לפורענות של בעל פעור:

21. פסיקתא דרב כהנא נספחים פרשה א

י"א שבטים בירך משה, ולמה לא בירך לשבטו של שמעון? לפי שהיה בלבו עליו על אותו מעשה שעשה בשיטים. הרי הוא אומר, 'וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁטִים... וְהָיָה אִישׁ [=זמרי] מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל [בָּא, וַיִּקְרַב אֶל אָחִיו אֶת הַמִּדְיָנִית] וגו' (במדבר כ"ה, א, ו), בשביל כך לא בירכו.

לאחר המגפה, שבה מתו למעלה ממחצית בני שבט שמעון, ולאחר האישור בדיעבד שנתן הקב"ה להריגת זמרי, נשיא השבט – כשברך את פנחס שהרגו - שותק הכתוב.